

УДК 343.35

Павло Ясиновський,

аспірант

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД (СТ. 114–1 КК УКРАЇНИ)

Стаття присвячена встановленню змісту ознаки «особливий період» та її місця в складі злочинного перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. Проаналізована низка законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо особливого періоду, воєнного стану, мобілізаційних заходів для формулювання авторського бачення вирішення цих проблемних питань у науці кримінального права.

Ключові слова: об'єктивна сторона злочину, особливий період, комбінована ознака, час скоєння злочину, обстановка скоєння злочину, воєнний стан.

Постановка проблеми. У сучасних умовах кримінально-правове забезпечення охорони основ національної безпеки України є необхідною умовою досягнення миру та поновлення спокою в нашій країні. Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» від 8 квітня 2014 р. введено кримінальну відповідальність за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114–1 КК України). Під час кваліфікації цього злочину слід точно визначати кожен його ознаку, зокрема особливий період, проте у науці кримінального права досі бракує узагальнюючих наукових досліджень із цього питання.

Аналіз останніх досліджень за цією темою. Особливий період як ознака об'єктивної сторони злочинного перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань розглядалась у роботах багатьох учених. Їхні дослідження є науковим підґрунтям для продовження наукових пошуків.

Слід зазначити, що дослідники по-різному встановлюють місце особливого періоду як об'єктивної ознаки в складі злочину, передбаченого зазначеною статтею, що негативно впливає на слідчо-судову практику. Так, О. М. Грудзур, В. І. Шакур, В. Д. Людвіг та інші зазначають, що це час вчинення злочину [4, с. 286; 3, с. 236]. С. О. Нікішкіна, Д. О. Олейніков називають особливий період обстановкою вчинення злочину [5, с. 126; 6, с. 57]. Таке різноманіття поглядів може бути умовою для незабезпечення законності під час розслідування цього злочину та порушення прав осіб, що підозрюються або обвинувачуються у його вчиненні, а також бути підґрунтям для не притягнення до кримінальної відповідальності тих, хто вчинив цей злочин. Для України, яка йде євроінтеграційним шляхом з упровадженням міжнародних стандартів забезпечення прав людини, це є неприйнятним.

Метою статті є формування авторської позиції щодо особливого періоду як обов'язкової ознаки злочину, передбаченого зазначеною статтею.

Викладення основного матеріалу. Термін «особливий період» визначається в ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [9], де зазначено, що «особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій».

Крім того, визначення особливого періоду наведено в ст. 1 Закону України «Про оборону України» [10]. У цьому законі надається дещо відмінна дефініція особливого періоду: це «період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій», тобто не вказуються суб'єкти, яких стосується цей період, особливості цього періоду і діяльності суб'єктів.

Аналіз наведених дефініцій дає підстави для твердження, що у першому випадку законодавець визначає зміст поняття «особливий» як час і обстановку, а також місце, на яке поширюється цей особливий період, а також здійснюється функціонування різних суб'єктів – це в цілому територія України та/або окремі її місцевості. У другому випадку (у законі про оборону України) акцентована увага лише на часі особливого періоду, його початковому та кінцевому моментах. Отже, спостеріга-

ється різний законодавчий підхід до опису особливого періоду в різних законодавчих актах. У зв'язку з цим виглядає сумнівною пропозиція Р. Чорного щодо доцільності наведення дефініції особливого періоду в примітці до ст. 114–1 КК з вказівкою на два закони – «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» і «Про оборону України» [12]. Це лише ускладнить тлумачення цієї ознаки, яку слід визначати, виходячи з положення Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Виходячи з наведених положень щодо особливого періоду в контексті розглядуваного злочину, можемо вказати, що такий період: 1) впливає на різні суб'єкти: громадян, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій – та їхню діяльність; 2) визначає особливий порядок організації і штати військових формувань як у військовий час; 3) охоплює період (а) проведення мобілізації (крім цільової), (б) введення воєнного стану, (в) частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

У ч. 1 зазначеного закону про мобілізаційну підготовку та мобілізацію мобілізація визначена як комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано [9].

Порядок оголошення мобілізації визначає Президент України (ст. 11 вказаного закону). Такі та інші повноваження щодо особливого періоду (без використання цього терміну) передбачені в Конституції України. Так, у п. 20 ст. 106 Конституції України зазначено, що Президент України приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [2].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про режим введення

воєнного стану» [11]). Порядок введення воєнного стану визначено ст. 5 цього закону та іншими законодавчими нормами.

Щодо частково відбудовного періоду після закінчення воєнних дій, то його визначення законодавство не містить. Це значно ускладнює встановлення об'єктивної сторони розглядуваного злочину і створює корупційний ризик.

Із наведених законодавчих дефініцій випливає, що особливий період можна назвати комбінованою (складеною) ознакою [1, с. 85, 86], яка одночасно є часом і обстановкою скоєння злочину, передбаченого розглядуваною статтею, а також в окремих випадках (у разі введення воєнного стану) – і місцем вчинення злочину.

Обґрунтованість визнання особливого періоду комбінованою ознакою (як час, обстановка і місце (у разі введення воєнного стану) скоєння злочину) підтверджується ще й тим, що в цей період військові формування функціонують в особливому режимі з додатковими завданнями, правами і обов'язками.

Щодо законної діяльності військових формувань в особливий період, то така діяльність характеризується низкою обставин: по-перше, строками військової служби в особливий період – ч. 9 ст. 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», де зазначено, що «у разі настання особливого періоду: 1) для військовослужбовців, у яких закінчився строк військової служби, встановлений цією статтею, військова служба продовжується понад встановлені строки: період з моменту оголошення мобілізації до часу введення воєнного стану (настання воєнного часу) – до термінів, визначених рішенням Президента України, крім випадків, визначених ч. 8 ст. 26 цього Закону; з моменту введення воєнного стану (настання воєнного часу) – до оголошення демобілізації, крім випадків, визначених ч. 8 ст. 26 цього Закону; 2) для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, дія контракту продовжується понад встановлені строки: з моменту оголошення мобілізації – протягом строку її проведення, який визначається рішенням Президента України, крім випадків, визначених ч. 8 ст. 26 цього Закону; з моменту введення воєнного стану – до оголошення демобілізації, крім випадків, визначених ч. 8 ст. 26 цього Закону; 3) в особливий період (крім проведення мобілізації та введення воєнного стану) для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом та строк контракту яких закінчився, військова служба може бути продовжена за новими контрактами на строки, визначені ч. 4 цієї статті, крім випадків, визначених абз. 2 ч. 3 цієї статті» [7].

Якщо військова служба певних осіб закінчилась, то вчинення дій, які визнаються перешкоджанням і спрямовані на блокування транспорту з таким особами, або надання їм недостовірної інформації щодо населених пунктів, розташування об'єктів та іншого, або невиконання їхніх вимог щодо надання засобів пересування, не є суспільно небезпечним діянням як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 114–1 КК.

По-друге, визнаватись діяльність військо-вих формувань законною може лише у той час, коли військовослужбовці виконують обов'язки військової служби. Так, відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовослужбовці вважаються такими, що виконують обов'язки військової служби: 1) на території військової частини або в іншому місці роботи (занять) протягом робочого (навчального) часу, включаючи перерви, встановлені розпорядком (розкладом занять); 2) на шляху прямування на службу або зі служби, під час службових поїздок, повернення до місця служби; 3) поза військовою частиною, якщо перебування там відповідає обов'язкам військовослужбовця або його було направлено туди за наказом відповідного командира (начальника); 4) під час виконання державних обов'язків, у тому числі у випадках, якщо ці обов'язки не були пов'язані з військовою службою; 5) під час виконання обов'язку з урятування людського життя, охорони державної власності, підтримання військової дисципліни та охорони правопорядку [7]. Отже, перешкодження законній діяльності військових формувань, наприклад, шляхом застосування фізичного або психічного насильства до військовослужбовців, блокування їх пересування чи їх підкуп тощо має місце (щодо об'єктивної сторони розглядуваного злочину), якщо такі особи виконують обов'язки військової служби.

По-третє, в особливий період до виконання завдань залучаються резервісти й особи, які перебувають у запасі. Розглянемо питання, чи перешкодження їхній діяльності охоплюється об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 114–1 КК. Так, щодо військового обов'язку громадян України поділяються, зокрема, на такі категорії: військовослужбовці – особи, які проходять військову службу; військовозобов'язані – особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави; резервісти – особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний та воєнний час (ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Відповідно до ч. 4 ст. 4 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» для доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань військовослужбовцями на особливий період, а в разі прийняття у випадках та порядку, визначених законом, відповідного рішення Президента України і в мирний час проводиться планові військова підготовка і забезпечується перебування в запасі та військовому резерві необхідної кількості військовонавчених громадян.

Згідно з п. 1 Структури військового резерву людських ресурсів, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. № 607, військовий резерв людських ресурсів складається з: 1) резервістів, які у добровільному порядку уклали контракт на

проходження служби у військовому резерві або були зараховані в обов'язковому порядку до оперативного резерву в особливий період; 2) військовозобов'язаних, які перебувають на військовому обліку у військових комісаріатах та в Центральному управлінні або регіональних органах Служби безпеки; 3) громадян та громадських об'єднань, які на добровільних засадах займаються діяльністю щодо підтримання обороноздатності держави [8].

Військовий резерв людських ресурсів поділяється за призначенням на: оперативний резерв; мобілізаційний людський резерв; громадський резерв (п. 2 Структури). Оперативний резерв за черговістю залучення поділяється на: 1) резерв першої черги, що включає резервістів та військовозобов'язаних (переважно з досвідом участі в антитерористичній операції), призначених для доукомплектування військових частин бойового складу Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Держспецтрансслужби, Держспецзв'язку; 2) резерв другої черги, що включає резервістів та військовозобов'язаних, призначених для комплектування військових частин Збройних Сил, які формуються в особливий період (стратегічних резервів), нових формувань інших військових формувань, посад командного складу та тих, що визначають боєздатність військових частин, підрозділів територіальної оборони (п. 3).

Так, мобілізаційний людський резерв включає військовозобов'язаних, які призначені для комплектування військових частин, підрозділів територіальної оборони (посади, які не визначають боєздатність), а також військовозобов'язаних, які можуть бути залучені для комплектування навчальних центрів з метою поповнення некомплекту в особовому складі військових частин Збройних Сил, інших військових формувань, після відповідної підготовки (отримання відповідної військово-облікової спеціальності). Громадський резерв включає громадян, які не мають вікових та фізичних обмежень щодо призову на військову службу та можуть бути залучені для комплектування Збройних Сил та інших військових формувань в особливий період.

Аналіз наведених положень дозволяє зазначити, що зазначені резерви призначені для укомплектування військових формувань, причому резервісти не завжди визнаються такими, що проходять військову службу. Це має місце, якщо здійснено зарахування військовозобов'язаних і резервістів до особового складу військових формувань. У такому разі їхня законна діяльність у складі військових формувань охороняється ст. 114–1 КК.

Для охоплення об'єктивною стороною перешкодження законній діяльності військових формувань в особливий період ще і перешкодження в цей період законної діяльності резервістів військових формувань, а також законній діяльності залучених осіб, що перебувають у запасі, необхідно удосконалити ч. 1 ст. 114–1 КК. Чинна редакція зазначеної статті не охоплює

діяння щодо резервів і осіб, які перебувають у запасі, до моменту їх зарахування до особового складу військових формувань, створених відповідно до закону.

Висновки.

Ураховуючи наведене, можна зазначити, що:

1. Особливий період (у контексті об'єктивної сторони розглядуваного злочину): 1) є комбінованою (складеною) ознакою: час, обстановка і у разі введення воєнного стану – місце вчинення злочину; 2) виходячи з визначення такого стану в законах, він: а) визначає особливий порядок організації і штату військових формувань як у воєнний час; (б) охоплює період (1) проведення мобілізації (крім цільової), (2) введення воєнного стану, (3) частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

2. Для досягнення законності при застосуванні ст. 114-1 КК та ефективності боротьби зі злочинним перешкодженням законної діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період необхідним є продовження наукового дослідження характерних, визначальних властивостей цього соціального явища.

Список використаних джерел:

1. Демидова Л. М. Кримінально-правова оцінка умов воєнного стану та періоду збройного конфлікту при кваліфікації державної зради / Л. М. Демидова // Питання боротьби зі злочинністю. – 2014. – Вип. 28. – С. 84–87.

2. Конституція України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2>.

3. Людвік В. Д. Кримінально-правова характеристика перешкодження законної діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань / В. Д. Людвік // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2015. – № 2. – С. 234–238.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джузи, А. В. Савченко, В. В. Чернея. – К: Юрінком Інтер, 2017. – 1104 с.

5. Нікішкіна С. О. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 114–1 Кримінального кодексу України (перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань) / С. О. Нікішкіна // Актуальні проблеми захисту прав та представництва законних інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних у кримінальному та адміністративному законодавстві України: сучасний стан та перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 11 груд. 2015 р.). – Х.: Право, 2015. – С. 124–128.

6. Олейніков Д. О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України / О. Д. Олейніков // Наук. вісн. Ужгородського націон. ун-ту. – 2014. – Вип. 27. – Том 3. – С. 54–57. – (Серія: Право).

7. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page3>.

8. Про затвердження структури військового резерву людських ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11. 2014 № 607 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2014-%D0%BF/para10#n10>.

9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10. 1993 № 3543-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/page>.

10. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

11. Про режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

12. Чорний Р. Про удосконалення закону України про кримінальну відповідальність за перешкодження законної діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань / Р. Чорний // Нац. юрид. журнал: теорія та практика. – грудень 2016. – С. 159–162.

Стаття посвячена установленню содержания признака «особенный период» та его места в составе преступного препятствования законной деятельности Вооруженных Сил Украины и иных войсковых формирований. Проанализирован ряд законодательных и иных нормативно-правовых актов относительно особенного периода, военного положения, мобилизационных мер для формулирования авторского видения решения таких проблемных вопросов в науке уголовного права.

Ключевые слова: объективная сторона преступления, особенный период, комбинированный признак, время совершения преступления, обстановка совершения преступления, военное положение.

The article is devoted to the establishment of the content of the feature «special period» and its place as a criminal offense to the legitimate activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations. A number of legislative and other normative legal acts concerning a special period, a martial law, mobilization measures for formulating the author's vision of solving these problematic issues in the science of criminal law are analyzed.

Key words: the objective aspect of a crime, a special period, a combined sign, the time of committing a crime, the situation of a crime, a state of war.

